

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

Uluslararası Bakalorya Programı

A1 DERSİ UZUN TEZİ

“GÖREV KUTSALDIR” ALGISININ YÜKLEDİĞİ SORUMLULUKLAR VE BİREYİN
ÇIKMAZLARI

Kılavuz Öğretmen: Betül BUZLUK

Öğrencinin Adı: Enver Baran

Öğrencinin Soyadı: KESGİN

Diploma Numarası: D1129-0060

Sözcük Sayısı:3639

Araştırma Sorusu: Orhan Kemal’in “Murtaza” adlı yapıtında “görev” algısı ve “sorumluluk bilincinin ”nasıl işlendiği ve bu olguların figürlerin toplumsal yaşamdaki konumları üzerine etkileri nelerdir?

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	2
Öz.....	3
1-Giriş.....	4
2-İsim-İçerik İlişkisi	5
3-Sınıfsal Fark.....	5
4-Dönemin Siyasi Yapısı.....	8
5-Odak figür, Onun Yaşam Algısı ve Çevresiyle İlişkileri.....	10
6-Sonuç.....	13
7-Kaynakça.....	13

Öz (Abstract)

Uluslararası Bakalorya Programı A1 dersi kapsamında hazırlanan bu bitirme tezinde Orhan Kemal'in "Murtaza" adlı yapıtında öne çıkan sınıfsal fark, isim-içerik ilişkisi, dönemin siyasi yapısı, odak figürün yaşam algısı ve çevresiyle ilişkileri konuları ele alınmıştır. Tezin bu ana başlıklar çerçevesinde incelenmesinin nedeni, yazarın yapıtlarında odak figür üzerinden işlenen yargıların genellikle yapıtın da yapısını oluşturmasıdır. Bunun yanında yazarın odak figür bağlamında işlemeye çalıştığı görev-sorumluluk bilinci ve bireyin bu bilinç çerçevesinde yaşadığı çatışmaların toplumsal ilişkilere ne yönde yansıdığını incelemek de amaçlanmıştır. Tezin giriş bölümünde yazarın edebiyatımızdaki yeri, yapıtlarında kullandığı dil ve içerik özellikleri incelenirken, sıralanan başlıklar sözü edilen "görev-sorumluluk" bilinci algısı çerçevesinde hem toplumsal yapı hem de toplumu oluşturan bireylerin ki yan figürler bağlamında da sorgulamış, konum ve ilişkileri üzerinden değerlendirilmiştir. Benzer başka bir çalışmada, odak figür üzerinden bireylerin ailevi ve toplumsal sorumluluklarında "para" olgusuna ne derece önem verdiklerini ve bu durumun onların yaşam çizgisini değiştirip değiştirmediği konusunda bir çalışma yapılabilir.

1-Giriş

Orhan Kemal pek çok Türk okurunun içinde ilk gençlik dönemlerinde önemli bir yere sahip bir yazardır. Öyküleri ve romanları hem olay örgüsü, hem de verdiği mesajlar açısından değerlendirildiğinde “didaktik” olarak nitelendirilebilir. Olaylar bilindik dönemin kurgusu üzerinden işlenmez Orhan Kemal’in öykülerinde; daha çok gözlemler alır eleştirinin yerini. Beraber sigara içtiği, sohbet ettiği kişilerin, hayatında ufak da olsa yer etmiş insanların detaylarına yer verir romanlarında. Orhan Kemal, ayrı bir kültürdür Türk edebiyatında. Yıllardan beri değerini hiç kaybetmeden, yapısını hiçbir şekilde bozmayan nadir yazarlardandır. Bu özelliğinin yanı sıra, Orhan Kemal’in romanlarını özel kılan birtakım değerlerin mevcut olduğu da söylenmesi gereken başka bir husustur. Her romanında tıpkıbasım gibi yinelenen, Sınıflı toplum yapısı, odak figür üzerinden anlatılan sınıfsal farklılığın getirileri, yapılan dış uzam tasvirleri ve bu sınıflara okurun nasıl yönlendirildiği bunlardan bazılarıdır. Orhan Kemal’in, yapıtlarıyla döneminin önde gelen sanatçılarından biri olarak ortaya çıkması da bu yüzdendir aslında; insanlara kendi gözleriyle değil de, tanrısal bir bakış açısını sadece kendi yarattığı sınırlar çerçevesinde yaşamasına izin vermesi okuru her yeni romanda yeni bir figürle özdeşleştirmesidir. Yeni figürler, zamanla tanıdık simalara dönüşür. Bu yapay hayal dünyası, zamanla gerçeklik haline gelir ve yeni bir sima olarak olayların merkezine yerleşmek ister okuyucu. Öte yandan; yukarıda belirtildiği üzere Orhan Kemal’in okura verdiği sınırlar okurun çerçevesini, yönelebileceği alanı daraltırken, ona daha fazla detayı yaşama şansı sunar. Orhan Kemal sanatını halkın hayat realitesini aksettirici ve onun sosyal mücadelesini, hayata karşı duruşunu ve tavrı üzerine yaparken, günümüzde belirli birtakım şartlar ve bunun getirileri yüzünden imkanlara kavuşmuş, ileri düşünceyi benimsemeyen, tek kaygısı sosyal statüsünü korumak olan bir kesimin post modern edebiyatımızda yer edindiği söylenebilir. Bir yazar için çok önemlidir halkın içinde ve halkın değişimine tanıklık etmek... Bu yüzdendir ki, Orhan Kemal hiçbir zaman çizgisinden ödün vermeden günümüze kadar gelmiştir.

Orhan Kemal’in “Murtaza” adlı yapıtında günümüze kadar süregelen içerik özellikleri ve yazınsal üslubu, yazarın etkisinin görülmesine olanak sağlamıştır. Konular arasından odak figür Murtaza üzerinden işlenen sınıfsal fark, yoksul fakat dirayetli bir adamın hayatının ona sundukları, toplumun çabalayan bir kişiye olan bakış açısı aldığı görevin sorumluluğunu yerine getirirken toplumsal çıkarla kişisel çıkarları dengelemekte güçlük çeken ama görev bilinciyle ve kendini topluma kabul ettirme arzusuyla çeşitli ödümler veren kişinin

açmazlarıyla ve son olarak ana karakterin kişiliği, tavrı, özendikleri ve üstlendiği misyon bu etkinin görüldüğü başlıca yerlerdendir.

2-İsim – İçerik İlişkisi

Eser, ismini romanın başkışisi Murtaza' dan alır. Murtaza ismi; sözlük anlamıyla tam olarak örtüşen bir çizgidedir roman içerisinde. Murtaza, “beğenilmiş, seçilmiş” demektir. Orhan Kemal odak figürü toplumsal yozlaşma içerisindeki ilişkiler düzeyinde ve buna bağlı insan sorunsalı bağlamında değerlendirmek üzere seçer. Murtaza figürü de, kendisinin insanları disipline etmek adına seçilmiş biri olduğuna inanmaktadır.

Psiko-sosyolojik bir perspektifle insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin çıkmazlarını metne taşıyan Orhan Kemal, Murtaza tipi ile toplumun disipline bakış açısını da göstermektedir. Murtaza figürü romanın bütününde kendi içinde yaşadığı bireysel varoluş çabaları ile bozulan sosyal yapının merkezi konumundadır. Orhan Kemal, ona verdiği kimlikle sosyal yaşamın ve yetersizliklerin yok olan bireylerini aktarmaktadır. Yaratılan bu bireyler trajedisi, Murtaza figürü ile ortaya çıkartılmıştır. Eserin ismi, içeriği hakkında ipuçları taşıma niteliğindedir. Başkışı Murtaza kendi trajik ve sosyal hayatını yaşarken, arka planda sosyal adaletsizliğin de en temel göstergesidir aslında. Yöneten kesimi “bağnaz” olarak tabir ederken, yöneticiler grubuna dâhil olduktan sonra aynı kesimin savunucusu haline gelen Murtaza; sabit fikirli, pek çok önyargıları olan, anlayışsız, despot kişilik özellikleriyle sınırlarını belirlediği dünyasını oluşturmaya çalışır durur. Onun bireysel doğruları ve değerleri, geçmiş ve bugün bağlamında yozlaşan ve kişileri elimine eden bu düzenin bir yansımasıdır. Komik ve dramatik bir öykünün “seçilmiş” fakat dışlanan kişisi Murtaza, dünyaya boyutları ve sınırları açısından limitli bir perspektiften bakar. Amacı; yöneticilerin yaptığı gibi insanları düşünmeyen, kendince doğru olduğunu düşündüğü bireylere dönüştürmektir.

3-Sınıfsal Fark

Yazarların yapıtlarındaki figürleri ve uzam farklılıklarını belirlemesi yazar tercihi olarak ortaya konulur. Fakat, özellikle alt ve üst tabakadan sıkça söz edilen romanlarda “sınıfsal fark” kavramından detaylıca söz edilebilir. Bu kavramın büyük bir oranda işlendiği “Murtaza” yapıtı; bilindik senaryoyu, kurulu düzeni ve dönemsel yapıyı bütün detaylarıyla su yüzüne çıkarmıştır. Yazdığı süreç içinde sosyal gerçeklikten, eleştirel sosyal gerçekliğe adım adım giden Orhan Kemal'in, en bariz şekilde romanlarında bu konuda sıkça durması da bundandır. Murtaza figürünün iki fiziksel mekanı vardır detaylıca incelendiğinde: Birincisi,

bekçilik yaptığı Adana'nın yoksul, derbeder, yıkılmaya yüz tutmuş işçi mahallesi; diğeri ise daha zengin olarak nitelendirilebilecek, hayatın sillesini tatmamış, üst sınıfın yaşadığı yukarıdaki mahalledir. Kahvehaneleri, lokantaları, ev ve iş hanları ile yaşam savaşı veren dar gelirlili insanların tek sığınadır işçi mahallesi. Bu uzam; içindekiler bazında değerlendirildiğinde tükenmiş, çökük omuzlu, hayata karşı "namuslu" diye tabir edilebilecek insanların niteliklerini barındırması ve bitmek tükenmek bilmeyen bir hengamenin merkezi olması sebebiyle "canlı bir varlıkmışçasına" lanse edilmiş ve kendinden romanda sıkça söz ettirmiştir. Çürük, nemli duvarların hem kendi içlerinden, hem de sokaktan ayırdığı evler bir anlamda orada yaşayanların özelliklerini barındırmaktadır. Orhan Kemal'in "*Yan yatmış, bağdaş kurmuş ya da tam yuvarlanacakken bir yana tutunuvermişe benzeyen harap evler kalabalığından ibaret mahallenin, birbirini kesen çamur içindeki sokakların birinde, dehşetli bir sarhoş narası karanlıkları ürperti*" (sayfa 7) tümcesi yukarıdaki ortam tasvirine örnek olarak gösterilebilir. Mekan da, içinde barındırdığı insanlar gibi yenik ve çaresizdir aslında; "Tam yuvarlanacakken evler içinde barınan insanlar" bitap ve yorgundur. Fiziksel koşullar, kişiliklerin var oluşlarını silik bir hale getirmiştir. Ev; barınma ve koruma niteliğini yitirmiş, yerini kişisel yıkıma ve tükenmişliğe bırakmıştır. İçinde barındırdığı bütün kişiler gibi, yaşama dair içerdiği tek şey yenilgi ve acizliktir aslında. İşçiler, fabrikada çalışmakla yükümlü olmadıkları arta kalan vakitlerinde benlikleriyle özdeşleşmiş bu evlerde kalmaktadır romanda. Orhan Kemal'in Murtaza'ya başvurduğu nokta tam olarak burada devreye girmektedir. Olayların Murtaza kişisi üzerinden, 1.tekil kişi ağzından anlatılması okura büyük bir perspektif kazandırmakla birlikte, ilgisini tümüyle odak figür üzerinde yoğunlaştırmasını sağlamaktadır. Orhan Kemal'in yapıtlarının genelinde önemli bir benzerlik de, aynı sınıftan insanların birbirlerinin kuyusunu kazmaları ve küçümsemeleri olarak düşünülebilir. Murtaza, kendisiyle aynı veya daha aşağıda yer alan insanları yok sayar; bununla birlikte fırsat bulduğunda onları güç duruma düşürür. Orhan Kemal bunu anlatırken nefret ile değil de, bir insan sevgisiyle verir eserinde. Murtaza kişisini halkın bir adamı olarak yaratmasına karşın, koşullar ve gelenekler bu adamı yıpratmış, yeni bir kişiliğe büründürmüştür. Sınıfsal farkı en bariz şekilde ortaya koyan fabrika; mahallenin ve mahalledeki insanların hayatı üzerinde duran, baskın bir objeyi temsil etmektedir romanda. Sağlam, dimdik ayakta durmakta, gücünü "diz çökmüş ve kapaklanmış" işçilerden almaktadır ve güçlenmektedir. Orhan Kemal, burada odak figürü bu uzamın merkezine koymuş ve okura birinci kişi ağzından dinleme şansı vermiştir. Toplumun belirli sınıflarının bariz gösterimi, üst kesimin alt kesimi kullanarak göz önüne çıkması, yığınlaşan insanların hayatlarını idame ettirmek için çalışırken fabrika sahiplerinin bu işin gücüne en başında sahip

olmaları kitapta sınıfsal ayrımın gösterildiği en belirgin kısımdır. Fabrikayı ayakta tutan, varlığını güçlendiren diz çökmüş tutunmuş haldeki işçilerdir. Fabrika, mahalle ve işçiler çoğu zaman yan yana, ama hep yabancı ve uzak bir tutum içerisindedir birbirlerine karşı. Fabrika; sahiplerini ve üst makamdakileri güçlendirirken, makinelerin dişlileri her gün biraz daha çalışanların emeğini öğütmektedir. Ekmek parası ve geçim derdi uğruna fabrikaya karşı kötü bir tavır sergilemekten çekinirler ve bu olay fabrikanın gücünü ve sağlamlığını borçlu olduğu insanları tehdit ederek, ezerek yükselen bir hale getirir. Tanrısal anlatıcı, daha sonra iki sınıf arasındaki çekişmeyi gösterebilmek için perspektifini zengin sınıfın yaşadığı kısma çevirir. Zengin mahallesi ışıltısı ve bütün şatafatıyla tamamen ayaktadır. Maddi güç, tam anlamıyla zengin evlerin fiziksel yapılarıyla da birleşmiştir. Bu aslında odak figür Murtaza'nın betimlemeleriyle ortaya çıkmıştır. “ *Caddenin iki yanı kırmızı kiremitli evler, ağaçlarla çiçeklere gömülü köşkler ya da toprağa bir eski zaman derebeyi heybetiyle bağdaş kurmuş apartmanlar... Evler, köşklele apartmanlardan pek çoğunun pencereleri, bol ışıklarla apaydınlıktı.*” (sayfa 22). Buna ek olarak, harap-heybet, çamur-ağaç ve çiçekler, karanlık-aydınlık kavramları arasındaki ilgi çelişkileri, eserin kurgusundaki sosyal adaletsizliğin ve sınıfsal farkın yansıyan yönüdür. Fiziksel şartlar ile bireylerin barınması arasındaki fark, sosyal yaşamın sınıflara dayanması ve bunun okura iletilmesiyle son bulmaktadır. Sınıfsal çatışmayı iki yönden sunmuştur okura Orhan Kemal: Yaşam karşısında dimdik durmak zorunda olanlar ve onları yönetenler... Buna ek olarak, yaşantıları ve iki sınıf arasındaki düzey farklılıkları. Betimlenen bu mekanlar ve mekanlarla bireylerin örtüşürülmesi, eserin yapısal boyutunu ve işlenen bu olguyu güçlendirmiştir. Her şey fabrikanın varlığını sürdürmesi gibi, üst sınıfın barınması, alt sınıfın öğütülmesiyle devam etmiştir. Her gün 12 saatten fazla çalışılan ve umutların, barınma kaygılarının dokunduğu iplikhane bu öğütülüşün, tükenmişliğin mekanıdır romanda. Baskın olan kesimin kendi dengi veya ondan düşük gurubu dayatmasıyla kendini sürdürebilen bu sistem, Murtaza'nın kendi aşağısındakilere emir vermesiyle ana karakter tarafından da hissedilmiştir. İşçiler, her gün dönen bu çarkın biraz daha parçası olurken, bu sistem onları nesnelleştirip, işini bitirdikten sonra atmaktadır içinden. Barınmasına hiçbir şekilde izin vermemekte, biraz daha tükenmekte işçiler... Biraz daha umutsuz, biraz daha yorgun uyanmakta yeni güne ve bu onların üste geçmesi yerine, tam tersine biraz daha dibe batmalarıyla son bulmaktadır. Orhan Kemal'in okura getirdiği ironik bakış ise, bu tükenmişliğe rağmen yaşam karşısındaki tek vazgeçilmez dayanak olmakla ön plana çıkıyor. Her geçen gün bu düzenin içinde biraz daha tükenen işçilerin sonu aslında belirlenmiştir bu sistem içinde. Onların bu sistemi değiştirmeye güçleri kalmamıştır. Tükenmişliklerini tam anlamıyla barınmak için feda

ediyorlardır aslında. Orhan Kemal'in yarattığı bu yaşam mücadelesi, tükenmişliğe doğru giden bu yol, okurun kendini adapte etmesiyle birlikte, sınıflar arasındaki uçurumsal farkı fark etmesine, dönemseldan düşünmeye ve tam anlamıyla aidiyetini dönemin içinde bulmasına yol açmıştır. Murtaza'nın temel rolü; aslında bu yansımaları tümüyle bir zihinde toplayıp daha sağlam bir şekilde aktarmaktır. Kitabın en başından en sonuna kadar maddi güç ve baskının yansması olan "demirden atlar", kitabın okura verdiği en son sınıfsal fark ilgisidir.

4-Dönemin Siyasi Yapısı

Orhan Kemal'in romanlarında, öykü veya öyküleme zamanının birleştiği ve ortaya tam anlamıyla iç içe, paralel iki zamanın çıktığı görülmektedir. Birincisi, okurun o dönemin içinde yaratılan zaman terimi bazında ele aldığı; ikincisi ise okurun kendine dahi tanrısal bir bakış açısıyla baktığı, dönemseldan güncel tarih... Orhan Kemal'in fiil kiplerini kullanmaktaki ustalığı, dönemseldan farkı tam anlamıyla ortadan kaldırmıştır. Hakim olan, anlatıcı bölümler arası; yazardan odak figüre dönüşmekle beraber, başkişinin öyküsünü geçmiş ve bugün bağlamında değerlendirip, bireysel ve sosyal detayları da yansıtır.

Murtaza'nın öyküsü, 1941-1947 yılları arasında geçmektedir. Odak figür Murtaza'nın 1928 yılında doğan mektepli büyük kızı Firdevs, 13 yaşındadır bu dönemde. Bu da olayların başlangıcının 1941 olduğunu göstermektedir. Küçük oğlu, gururla verdiği ismi taşıyan oğlu Hasan kundaktadır. Eserin 3. bölümünün başlarında, 1946-1947 yılları arasında Hasan'ın okula gitmesi ise öykünün bittiği tarihleri göstermektedir. Öykü zamanı, eserde " *kişi - uzam - olay üçlüsünün değişimlerinin belirli bir düzen*" de (Denkel 1998-19) çerçevesinde, üç farklı zamanın tek bir süreç halinde yorumlanmasına yol açar. Bu sebepler, öykü zamanının 6-7 yıllık bir periyod olduğunu gösteren en derin kanıttır. Eserde odak figürün sahip olduğu bireysel zaman, Murtaza'nın ailevi yaşantısını, geçmişini, karakteristik yapısını, düşüncelerini ve bugününü belirlemiş, bununla birlikte yukarıdaki olgular, odak figürün bu geriye dönüşlerindeki monologlarının okura iletme kaygısı duymaksızın kendini sorgular biçimde yer almıştır romanda. Murtaza figürü geçmiş değerlere bağlıdır; göçmen olmanın getirdiği mal varlığı beyanını kendi lehine çevirmemiş, dürüstlük ve doğruluk uğruna yüce gönüllülüğü ve azmiyle yürümüştür. Örnek aldığı dayısı Şehit Kolağası Hasan Bey ise, Murtaza'nın geçmiş yaşamına takılı kalmış bir parçasıdır. " *Var idi arslan yavrusu, arslan dayım Hasan Bey Kolağası... Hatırlamam ben anlatır büyüklerim, dökmüş mübarek kanını kutsal vatan topraklarına Balkan Harbinde. Yeter bu şeref, hem de sor bana lazım mı tarla? (...) Dolaşır benim de damarlarımda şükür, dayım Hasan Bey'in kanı* " (sayfa 14)

tümcesinden yola çıkılırsa, odak figür hakkında ilk bakışta söylenebilecek ilk şeyin; dayısını ve ona ait bütün varoluşsal süreci oluşturan insanı, sadece ona anlatılanlar kadar bildiğidir. Dayısının geçmişte yaptığı, toplumun itaatsizlik diye tabir ettiği, fakat Murtaza'nın övünç kaynağı olan “şehadet” yargısı gözünde dayısını en üst ve kutsal mertebeye taşımıştır. Hafızasına yaşantısını, duruşunu kazıdığı “kahraman dayı”, figür Murtaza'yı tekrar tekrar geçmişini sorgulamaya, bununla birlikte okura benliğini açma özelliğini verir. O, kendine anlatılan, bizzat yaşamadığı yahut tanık olmadığı bu geçmiş zamanı alır ve o günün koşullarında taşıdığı düşünce, yargı ve değerleri bugüne taşıyıp yaşamının limitlerini belirler. Kısa bir ana, örneğin dayısının kahramanlığının anlatıldığı çocukluk dönemine, bütün yaşamını ve tecrübelerini sığdırmak ister. Aslında bu eğilimi okura hem o dönemle, hem de önceki dönemle ilişkisini koparmaması için bir şans verir. Ayrıca, Murtaza'nın ve onun yaşam getirisinin ailesi üzerinde yarattığı etki sıra dizimsel bir biçimde anlatılmaktadır. Ailesi ile birlikte, 1927 yılında geçmişini ve topraklarını bırakıp Türkiye'ye göçü, küçük kardeşinin kendini yalnız bırakması, şehre göçüp bekçilik görevine başlaması, fabrikada yeni işinin başlaması, Firdevs'in ölümü, küçük Hasan'ın ekmek çalması... Bu olaylar ele alındığında, roman kişilerinin zamansal süreç içerisindeki bireysel ve sosyal gelişimleri görülmektedir denilebilir. Murtaza romanında zaman başkışının geçmişi ve yaşadığı olaylarla değişen uzam ve figürlerle şekillenmiştir. Odak figür günün bütün zamanlarında aktif haldedir. Çalışkan ve azimli kişiliğiyle, o düşük ücrete rağmen gecesini gündüzüne katarak çalışır. Onun bu koşuruşu, zaman kavramının metindeki kurguda rolü dikkate alınarak kullanılmıştır. “ *Makine dairesinin kirli camından saate baktılar, dokuz buçuğa geliyordu. Öğlenin 12' sinden beri, iş başındaydılar ve daha paydosa iki buçuk saatleri vardı*” sayfa (230) cümlesi, çalışma saatlerinin zorluğuna bir örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde bu olayların gelişimi sosyal zamanda da belirtilir. Murtaza romanı bu yönüyle, sosyal yaşama siyasi bir bakış kazandıran bir roman niteliğindedir. Yazar, tanrısal anlatıcının bakış açısını ve onun gözünden çizdiği dünyanın detaylarını eserin kurgusuna yerleştirir. “*1946-47' lerde, yurdun her yanının demokrasi naralarıyla köpük köpük çalkalandığı günlerde, fabrikada kendini bu sarhoşluğa kaptırmış Murtaza unutulmuştu*” (sayfa 279) tümcesi, tam olarak siyasi yapının eserde işlenişini göstermektedir. Son olarak eserde, bütün yaşananlar anlatılma olanağına sahip olunmadığı için genel zamanlar özetlenerek geçilmiştir. Bu biraz da monologların etkisinden kaynaklanmaktadır. “ O gün, ertesi gün, birkaç gün sonra, günün birinde, gece yarısı ..“ gibi zaman zarfları ile olaylar yukarda tekrar belirtildiği üzere, sıradizimsel bir hal alır ve bu onları olağanlaştırır. Öykü ve sosyal zamanın bu iç içe geçmiş yapısı, eserin arkasındaki dünyayı yansıtır. Orhan Kemal'in, başkışısının öyküsü ile paralel

bir şekilde anlattığı sosyal zaman, Murtaza romanının sahip olduğu zamansal boyutu derinleştirir, okura romanın yazımsal bütünündeki zamanın girişi için açık bir kapı bırakır.

5-Odak Figür, Onun Yaşam Algısı ve Çevresiyle İlişkileri

Romanın başından sonuna fiziksel ve ruhsal kimliklerinin birbirini tamamladığı Murtaza, odak figürdür. Onun varlığı, rastlantısal ya da süregelen romanda “norm” karakterler gibi değildir. Bizzat tanımadığı, sadece öykülerini dinlediği dayısı Kolağası Şehit Hasan Bey’in dillere destan vatan öyküleriyle, düşmana karşı nasıl durduğuna dair öykülerle büyür. Kötülük ve eksikliklerin üzerine tedbirsiz bir şekilde tek başına yürüyen Murtaza; kişiliğinden ödün vermeyen, sabit fikirli bir adam olarak ön plana çıkmaktadır. Onun geçmişini, şimdisini ve geleceğini belirleyen bütün ayrıntı ve kararlar, bu tek yönlü bakışın bir sonucudur. Sosyal yapı içerisinde bu keskin ve aykırı tiplmesiyle farklı bir figür olarak keskinleşip ön plana çıkar. Murtaza, bireysel kaygıların şekillendirdiği “küçük” insanlardan biri olarak tanımlanabilir. O sert ama içten görüntüsü, kendi acı, sancı ve yaşanmışlıklarını saklamaktadır aslında. Farklı ve seçilmiş bir kişi olduğunu düşünmesi, onun romandaki en büyük handikapıdır. Seçilmiş ve bulunduğu konumun en iyisi olduğuna inanır. İnsanların “disiplin” e, onları yönlendirecek birine ihtiyacı olması ve devletin bu görevi ona biçilmiş kaftan olduğu için verdiği düşüncesi, bütün romanda baskın bir şekilde görülmektedir. Çünkü o çalışkandır, sadıktır ve onun dayısı Kolağası Şehit Hasan Bey’ dir. Dayı sayesinde elde ettiği bu ayrıcalıklar, onun yaşamını ve önceliklerini şekillendirir. Ailesiyle birlikte Türkiye’ ye göç ettiklerinde dürüstlüğünden en ufak şekilde ödün vermez ve diğer hemşerilerinin tam aksine mal varlığını olduğu kadar söyler. Orhan Kemal’ in eserlerinde görülen en temel figüratif yapı da burada ortaya çıkar. Örnek bir birey, toplumun arasından davranışlarıyla sivrilip çıkan ve karakterini yan figürlere özümsetmeye çalışan bir figürdür. En ufak şekilde maddi kaygıları yoktur. Sınırlarını kendi belirlediği doğrularına, doğru sözlülüğü ve çalışkanlığıyla hayata sıkıca tutunur. Bu da toplumun yozlaşan düzeni ve kişileri içinde yalnız kalması ve toplumdaki tamamen soyutlanmasıyla sonuçlanır. Kişisel kimlik arayışını görevine olan sadakati ve tutkusu ile bulmaya çalışırken, başına gelen dramatik olayların odağı haline gelip bocalayan Murtaza, her zaman disipline etme anlayışına bağlı kalır ve hep bu doğrultuda yaklaşır hayata. Onun bu gayreti, hayata karşı soğuk duruşu, yaşayacağı abartılı ve sarsıcı durumun habercisi ve nedeni olur. Eserin birinci bölümünde, ölüm döşeğindeki annesinin vefatı karşısındaki sert ve değişmez tavrı, son bölümde ise kızını döverek öldürmesi, hayattaki değişmez değer yargılarının hem bir sonucu, hem de yüzleştirdiği gerçeklerdir. Yaşanmışlıklarını ve karşılaştığı bütün durumları dayısının

yaşanmışlıkları ve tecrübesiyle bağdaştırmaya çalışması, annesinin ölümünün ardından bile “*Acımam rahat döşeğinde ölene. Olsun isterse annem. Çünkü, akıttı kanını dayımız kutsal vatan topraklarına, boğuşarak düşmanla. Ölmedi yatağında rahat rahat...*” (sayfa 16) tümcesini kurmasıyla son bulmuştur. Eserde odak figüre ait tek çelişki, kendi üstündekilerin ona emir vermeye, bir şeyler aktarmaya hakkı olduğunu düşünmesi ile kendi altındakilere göz ucuyla bakması, değiştirmeye çalıştığı alt kesimin düzenini üste yansıtamayıp, yozlaşmış bu düzenin bir parçası haline gelmeye çalışmasıdır. Fabrikada işçileri öğüten bu düzen, aslında yaşadığı uzamın emrinde çalışan Murtaza’ yı her gün biraz daha ideallerinden vazgeçmeye çalışmasına benzetilebilir. Bu çelişki onun açmazlarda sıkışmasına, insana özgü duyarlılık kavramından arınmaya çalışmasına, hoşgörü kavramını da yitirmesine sebep olur. Kendini yararlı bir zabıt olarak görmesine karşın, kendisine ve kendinin de dahil olduğu insan topluluğuna zararlı olmasına meydan verir. “*Herkes uyuyabilir, velakin uyuyamaz Murtaza’nın kızları. Vazife sırasında uyumak ha? Öl be Murtaza! Geber be Murtaza! Gel kurşunlara be Murtaza!*” (sayfa 236) tümcesi görev sırasında, hayata karşı olan tutumunda rol oynayan bu büyük ve yıpratıcı çelişkinin, açmazların ve çözümsüzlüğün göstergesidir. Murtaza; ne bekçiliğe ilk gönül verdiği mahallesinde, ne de hizmet etmek için kendini paralandığı yöneten kesimde tutunamaz. Çoğu zaman yalnız kalır dışlanır. Yaptığı işlerde, kararlarında duygularına yer vermeyişi, onu her zaman dirençli, katı ve ön yargılı yapar. Dış dünyaya kendini kapatır; olayları, eleştirileri, uyarıları duymaz ve asla bir değişim çabası içinde olmaz. Kendi bildiği yolda yürümesi, ailesine olan tutumu ve hiçbir maddi kaygı olmaksızın, sadece “hizmet” odaklı çırpınması, sistemin “demirden atlar” diye nitelendirdiği ve her biri bu sistemin çıkarları doğrultusunda kullanıp atacağı, yozlaşmış, halk tarafından anlaşılmasız ve süregelen romanın hiçbir kısmında onaylanmaz. Murtaza’nın eser boyunca bütün kişilerle ve kaosun değerler dünyasıyla kavga içerisinde olmasının en temel noktası budur. Dayısı gibi “faydalı” olmak ve bu uğurda bütün benliğini gözünü kırpmadan feda etmek, onun için önemsizdir. O, bir şey uğruna her şeyden vazgeçebilir, sadece tek bir düşünce için: “disipline etmek”. Düşünsel boyuttaki kendi “oyunundaki” rolünü gerçeğe dönüştürme sevdası, her şeyin üstünde yer alır onun için. Böylece odak figür Murtaza, sadece tüketme eğilimli bir toplumda, eski değerlere tutunmaya çalışan kişilerin temsilcisi haline gelir. Orhan Kemal’ in romanında odak figürü tamamlayan ve eksikliklerini gösterebilecek “norm” karakter yoktur. Yukarıda bahsedilen değerleri dönemin zor koşullarına rağmen korumaya çalışan bir adamın yaşadığı durumu göstermek istemesi bunun temel sebebidir. Romanda Murtaza figürü üzerinden yansıtılan iki karakter yapısı vardır. Bunlar; “kart” ve “fon” karakterler olarak okura yansıtılmıştır. Kart karakterler, daha çok etkin şekilde göz önünde tutulanlar olarak

değerlendirilebilirken; fon karakterler, daha çok geri planda kalmış bir topluluk veya anlık kişiler, topluluklar olarak düşünülebilir. Romanda, kart karakterlerin başında Murtaza'nın çalıştığı fabrikanın Fen Müdürü gelmektedir. Fen Müdürü, emri altında çalıştırdığı insanlardan bihaber ve tamamen çıkarları doğrultusunda hareket eden bir tavır sergilemektedir. Nuh ve bekçi Murtaza' nın kavgasında bile her ikisine de hak verir, çünkü ikisi de kişisel çıkarlarına yönelik çalışan kişilerdir. “*Diyeymişsin ki, ben fabrikamda babama bile güvenmem. Sen babamdan bile ilerisin. Nuha, muha kulak asma diyeymişsin. Fen Müdürü tıpatıp buna benzer şeyler söylemişti. Hatırlayınca bozuldu, bozukluğunu kaş çatarak örtmek istedi, parladı*” (sayfa 168) tümcesi aslında, bu çift taraflı oyunun odak figür tarafından, ilk anlaşıldığı ve gerçekten yukarıdakilere dair tüm değer yargılarına rağmen, üstlerine darıldığı ilk kısımdır. Fabrika kontrol memurlarından Nuh karakteri de kart karakter olarak sayılabilecek bir karakterdir. Fabrikadaki gücünün Bekçi Murtaza'nın gelişyle sarsıldığını düşünmektedir. Fen Müdürü ve işçilerle olan içli dışlı ilişkilerinin bozulacağı endişesini yaşar. Bütün önceliğini Murtaza'nın açığını bulmaya yöneltir. Eğer açığını bulursa, fabrika işçileri arasındaki eski saygınlığını geri kazanacak, sözü dinlenen, saygı duyulan bir adam haline gelecektir. Yapıtın sonunda Fen Müdürü ve fabrikasını disipline etmesini beklediği değerli bekçisi Murtaza'nın arası açılmıştır. Bu karşılaşmanın sonunda, Nuh kendini tam anlamıyla tarafları keskin sınırlarla belirlenmiş bir siyasi ortamın içinde bulmuştur. Nuh figürüne detaylı olarak bakıldığında, bu yozlaşmış sosyal yaşamın “nereye çekilirse oraya giden” insan modelini temsil ettiği görülür. Son olarak, Murtaza figürünün rolünde fon karakterler olarak adlandırılabilen bir kesimin payından da söz etmek gerekmektedir. Orhan Kemal kullandığı usta dille bu figürler ile romana yön vermiş; uzam değişimleri, anlık müdahaleleri bıraktığı yerlerde kişileri kullanıp, okura kendi vizyonunu göstermiştir. Fon karakterler olarak adlandırılabilen kesim oldukça geniştir roman içerisinde. İşçi mahallesinde yaşayanlar, işlenen işçi sınıfı genel anlamıyla kurulan bu kurgunun tamamlayıcı kişileridir. Bunlar: Murtaza' nın kişiliğinde işlenen ve sosyal adaletsizliğin değerlerini bünyesinde bulunduran; bulunduruyor gibi görülen Emniyet Müdürü ve komiser; insan yaşamını kıyaslayan fabrika doktoru; fabrikada her gün biraz daha tükenen Murtaza'nın karısı ve kızı; babasının ona çizdiği, hayallerini süsleyen yolun tam tersine gidip, babasının sahip olduğu unvan ve kişilikten utanan Hasan; fabrika içindeki bu tükenmez, insanları çiğneyip atan düzenin devamlılığını sağlayan katipler; ustalar; işçiler ve Murtaza'nın duygusal etkilenmelerini, siyasi çıkarları ve kendi değerleri doğrultusunda kullanan İl Parti Başkanı örnek olarak verilebilir.

6-Sonuç

“Görev kutsaldır” algısı altında görevin kişiye yüklediği sorumluluklar ile bireyin özel yaşamındaki sorumlulukların çatışması sonucu yaşanan açmazlar, toplumun çıkarlarının hep ön planda tutularak, benliği, beklentileri ve asıl olan kişilik özelliklerini gözardı eden; zaman zaman da sorumlulukları fazlaca içselleştirmekten toplum içinde “komik” duruma düşen bireyin ironik ve karışık durumuna vurgu yapılan Orhan Kemal’in “Murtaza” adlı romanında, sorumluluk algısının birey üstünde dengesiz algılar oluşturduğu, toplum içinde “kabul görme” gibi beklentilerin kişiyi kendi benliğinden uzaklaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıflı toplum yapısında hem ayakta durma çabası içinde olan bireylerin sorunları hem dönemin toplumsal ve siyasi olaylarının etkisi hem de toplumsal kabullerin dayatmalarının bireyi yaşamsal çelişkilere sürüklerken ilkelerini korumak adına verdikleri savaş da alt başlıklar altında yer almıştır. Bireyin kendi gerçekliğini bulma çabasında mesleki seçimlerin önemli bir dönemeç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

7-Kaynakça

Murtaza, Orhan KEMAL, Everest Yayınları / Roman Dizisi, 17. Basım Mart 2008.